
Izvorni znanstveni rad
UDK 821.163.42'282 : 094 Vitezović/Odiljenje sigetsko (091) (497.5) „16“
Primljeno 2016-10-27
Prihvaćeno za tisak 2016-11-02

TREĆE VITEZOVIĆEVO IZDANJE ODILJENJA SIGETSKOG (1695.)

Vanja Budišćak, Zagreb

Sažetak

Svoje najpoznatije književno djelo – “spjev” Odiljenje sigetsko – Pavao Ritter Vitezović za života je, mislilo se, tiskao u tek dva navrata: 1684. u Linzu, a potom i godinu dana kasnije u Beču. Međutim, polovicom 2016. u Knjižnici Sveučilišta Eötvösa Loránda u Budimpešti otkriven je dosad posve nepoznat primjerak trećega Vitezovićeva izdanja Odiljenja, koje je 1695. u Zemaljskoj tiskari u kajkavskom Zagrebu vlastoručno otisnuo sam autor. Polazeći od usporedbe s prvim dvama izdanjima, u radu se predstavljaju njegove brojne tekstualne posebnosti, ali i istražuje njegovo mjesto u širem kontekstu, ponajviše s obzirom na ciljanu publiku. Pritom se kao jedan od najpouzdanijih signala recepcijske usmjerenosti ovoga izdanja Odiljenja sigetskog nameće posveta Vitezovićevu prijatelju, znamenitomu hrvatskom pukovniku Ivanu Andriji Makaru, koja se, u suvremenome latiničnom prijepisu, donosi kao prilog ovome radu.

Ključne riječi: Pavao Ritter Vitezović, Odiljenje sigetsko, treće izdanje, Zemaljska tiskara, Zagreb

Odiljenje sigetsko u književnopovijesnim se pregledima¹ ustrajno ističe kao najznačajnije, premda ne i odveć estetski vrijedno književno djelo našega baroknog polihistora, pjesnika, jezikoslovca, povjesničara i tiskara Pavla Rittera Vitezovića (1652. – 1713.). S tematskog je gledišta riječ o tek jednoj u nizu tzv. zrinijada, odnosno (pretežno narativnih) književnih obrada možda i najslavnije epizode iz hrvatske povijesti: herojske pogibije bana Nikole Šubića Zrinskog i njegove malobrojne kršćanske vojske pod mađarskom utvrdom Siget (Szigetvár) u ljeto 1566. godine nakon višetjedne turske opsade. Sadržajno se oslanjaju-

¹ Usp. primjerice u: Vodnik 1913: 298-299 i Kombol 1961: 280-281.

ći na zrinijadu neposrednoga prethodnika – povijesni ep *Opsida sigecka* Petra Zrinskoga² – Vitezović u svome četverodijelnom *Odiljenju* temi obrane i pada Sigeta pristupa, međutim, na književno vrlo specifičan način. Odustavši od – u ranijim zrinijadama neizbježnoga – kronološkog (fabularnog) nizanja sigetskih događanja, ali i kategorije epskoga pripovjedača, Ritter tursko zauzeće Sigeta prelama kroz svijest različitih likova (govornika) koji su u njemu neposredno (ban Zrinski, sin Juraj, personificirani grad Siget i dr.) ili posredno sudjelovali (kralj, vila Hrvatkinja, ucviljene majke i udovice poginulih branitelja itd.) i zbog kojega su prisiljeni na niz međusobnih, emocijama nabijenih rastanaka (“odiljenja”). Štoviše, čini on to u iznimno hibridnoj formi, u tekstu u kojemu se prepleću obilježja čitavog niza pisanoknjiževnih (poslanice, tužaljke, epitafi itd.), usmenoknjiževnih (naricaljke, poslovice, blagoslovi, kletve i dr.) i rubno književnih žanrova (molitve, govori), ispisujući tako jedno od žanrovski najšarolikijih djela u povijesti naše književnosti uopće.³

OD PRETPOSTAVKI DO OTKRIĆA

Svjetlo dana *Odiljenje sigetsko* prvi je put ugledalo 1684. prilikom Vitezovićeve četveromjesečnog boravka u Linzu, gdje se uputio kao izaslanik bana Nikole Erdödyja. Nepunih godinu dana kasnije Vitezović u Beču tiska drugo, neznatno izmijenjeno izdanje svojega “spjeva”, koje će mnogi povjesničari naše književnosti pogrešno označiti kao prvo cjelovito.⁴ Iako je, naime, u predgovoru prvoga izdanja uistinu obećao “druga tri dila, koja još nesvršena zaostahu, u kratko vrime na svitlo dati” (Vitezović 1684), Vitezović to obećanje u izdanju iz 1685. nije ispunio. Štoviše, u bečkoj je tiskari dao otisnuti tek arak s novom naslovnicom, posvetnom pjesmom i proznim predgovorom uvezavši ga potom s arcima prethodnoga izdanja, iz kojega je naprosto odstranio prvih osam (nepaginiranih) stranica. Ne

² *Opsida sigecka* objavljena je 1660. u Veneciji, i to u sklopu zbornika *Adrianskoga mora Sirena*, koji je, pak, prijevod i adaptacija mađarskoga djela *Adriai tengernek Syrenaia* (Beč, 1651.) Petrova brata Nikole.

³ Na sadržajne i formalne posebnosti *Odiljenja sigetskog* upozorilo je nekoliko recentnijih analiza, među kojima naročito vrijedi izdvojiti one Davora Dukića (usp. Dukić 2002: 67-72) i Pavla Pavličića (usp. Pavličić 2007: 253-284). Usp. također i moj pokušaj imagološkog čitanja *Odiljenja* (Budišćak 2013).

⁴ Netočan podatak o tome kako u izdanju iz 1684. Vitezović donosi samo prvi dio *Odiljenja*, a potom u drugome izdanju sva četiri iznio je u svome povijesnom pregledu hrvatske književnosti Branko Vodnik (usp. Vodnik 1913: 298), a potom su ga nekritički preuzeli i neki kasniji povjesnici poput, primjerice, Mihovila Kombola (usp. Kombol 1961: 280).

bi li otklonio svaku sumnju u “novost” bečkoga izdanja, Vitezović se iz svakoga neprodanog primjerka prošlogodišnje naklade potrudio istrgnuti i posljednju stranicu, koja je sadržavala popis tiskarskih pogrešaka i njihove ispravke. Pa iako je na taj način pred čitateljima pokušao zatajiti činjenicu da se i u “drugom” izdanju ponavljaju redom sve pogreške iz onoga prvog, nije od njih mogao sakriti i to da je riječ o sadržajno posve jednakim izdanjima otisnutima identičnim slogom. To, drugim riječima, znači da bečko izdanje *Odiljenja sigetskog* ne samo što ne donosi obećana “druga tri dila”, već se ne može ni prihvatiti kao “novo” izdanje u punom smislu te riječi. Možda bi ga, kao što su to svojedobno učinili i urednici kataloga obljetničke izložbe *Djela Pavla Vitezovića (1652 – 1952)*, stoga najopravdanije bilo odrediti kao tek “fiktivno ‘drugo’ izdanje *Odiljenja*” (*Djela* 1952: 8).

Bečko izdanje *Odiljenja sigetskog* nije, međutim, jedino “fiktivno” drugo izdanje u Vitezovićevo bogatom i raznorodnom opusu. Godine 1698. u zagrebačkoj Zemaljskoj tiskari osobno je Vitezović tiskao zbirku svojih latinskih anagrama *Fata et vota*, da bi već sljedeće godine iz nje istrгнуo staru posvetu nadomjestivši je izmijenjenom i pritom čitavu zbirku predstavio kao sasvim novo izdanje. Procijenivši, pak, kako posveta godinu dana starijega, bečkog izdanja heraldičke zbirke *Stemmatographia* više ne postiže željeni cilj, Vitezović 1702. u Zagrebu tiska novu posvetu, naslovnicu i posljednji arak knjige (str. 73-81), a zatim to “drugo” izdanje uvezuje s preostalim arcima onoga prethodnog.⁵ Poseban trud uložio je, također, i u prvo izdanje svoje znamenite spomenice *Croatia rediviva*, koju će 1700. u Zemaljskoj tiskari tiskati u čak tri različite inačice namijenjene trima različitim recipijentima.⁶

Baš kao što su na objavljivanje pobrojanih “fiktivnih” izdanja Pavla Rittera Vitezovića u najvećoj mjeri natjerali kontekstualni, mahom politički razlozi, tako i njegovo nezadovoljstvo prvim izdanjem *Odiljenja sigetskog* ima svoj korijen u onodobnim društveno-političkim okolnostima. Zašto je “novo” izdanje Ritter odlučio prirediti samo godinu dana nakon objelodanjivanja prvog, još uvijek nerasprodanog, nije zapravo teško naslutiti promotri li se sama posveta, upućena mladome grofu Adamu Zrinskom, sinu nekadašnjega hrvatskog bana Nikole i posljednjemu muškome potomku propale magnatske obitelji Zrinski. Trinaest godina poslije pogubljenja njegova strica Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana u Bečkome Novom Mjestu sjećanje na urotničke aktivnosti Zrinskih u Habsburškoj Monarhiji još uvijek nije bilo izbljedjelo, pa je i sam Adam – istaknutim političkim i vojnim dužnostima koje je obnašao usprkos⁷ – za života

⁵ Usp. Blažević 1999: 186.

⁶ O trima međusobno različitim sačuvanim primjercima prvoga izdanja Vitezovićeve *Oživljene Hrvatske* detaljnije u: Blažević 1999 i Blažević 2002: 92-94.

⁷ Usp. studiju o “posljednjem junaku obitelji Zrinski” iz pera Gábora Hausnera (Hausner 2012).

nosio stigmatu potomka “izdajica” kralja i domovine. Suočivši se, netom nakon izlaska prvoga izdanja iz tiska, s jamačno žestokim kritikama zbog posvete takvoj “nepodobnoj” osobi, Vitezović uviđa da je postupio ne odveć promišljeno, pa smjesta čitavu nakladu povlači iz prodaje. Nešto manje od godinu dana kasnije pred čitateljima je već bilo “politički korektnije”, fiktivno drugo izdanje, posvećeno daleko “primjerenijem” adresatu – biskupu i vrhovnom kapetanu u mađarskom gradiću Szalaváru Matiji Ignaciju Radanoviću (Mátyásu Ignácu Radonayu).

Književni povjesničari bez ikakve su dvojbe spomenuta dva izdanja dosad držali jedinim izdanjima *Odiljenja* objelodanjenima za Vitezovićevo života. Za prvo sljedeće, tvrdilo se, bio je zaslužan znameniti profesor i kanonik zagrebačkoga Kaptola Stjepan Moyses, koji *Odiljenje* ponovno priređuje za tisak 1836.,⁸ u jeku hrvatskoga narodnog preporoda. Upravo to Moysesovo izdanje neki će proučavatelji odlučno proglasiti “trećim”,⁹ i to usprkos nimalo nebitnoj činjenici da mu je (kako se dosad mislilo) prethodilo “fiktivno” (drugo) izdanje, ali i da je zapravo riječ o prvome postumnom izdanju Vitezovićeve zrinijade. Da bi takvo određenje Moysesova izdanja ubrzo moglo biti dovedeno u pitanje, trebalo je još 1999. nagovijestiti važno otkriće do tada nepoznate treće inačice čuvene Vitezovićeve latinske spomenice *Oživljena Hrvatska*.

Treći primjerak *Oživljene Hrvatske* pronađen je te godine u Bologni, i to u ostavštini grofa Luigija Ferdinanda Marsiglija,¹⁰ svojedobnog predsjednika carske Komisije za razgraničenje između Austrije, Turske i Mletačke Republike, osnovane nakon potpisivanja Mira u Srijemskim Karlovcima 1699. S obzirom na to da je u radu Komisije sudjelovao i sam Vitezović, pronalazak njegova spisa u Marsiglijevoj ostavštini ne bi, sam po sebi, predstavljao krupnije iznenađenje da nije riječ o, kako se kasnije ispostavilo, primjerku različitom od onih pohranjenih u zagrebačkoj Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici i Knjižnici HAZU. Premda istovjetna onoj iz fonda NSK, “bolonjska” varijanta prvoga izdanja *Oživljene Hrvatske* sadrži još i dodatak od 26 stranica, u kojem su “opisane genealogije te prikazani grbovi i rodoslovna stabla triju plemićkih porodica: Makar, Vojnović i de Molli” (Blažević 1999: 184) i koji jasno sugerira da je riječ o primjerku namjenski tiskanom upravo za grofa Marsiglija. Proučavajući sadržaj “bolonjskog dodatka”, povjesničarka Zrinka Blažević otkrila je, između ostalog, i jedan posebno “intrigantan podatak” (Isto: 187) o Vitezovićevu *Odiljenju sigetskom*.

⁸ Tom izdanju *Odiljenja sigetskog* posvećena je studija Alojza Jembriha (usp. Jembrih 2008).

⁹ Usp. Matić 1968: 106 i Bratulić 1997: 16. Osnovni je to razlog zbog kojega se u ovome radu govori upravo o “trećem Vitezovićevu izdanju”. Na taj se način, naime, tek otkriveno izdanje *Odiljenja* želi oštrije razlučiti od spomenutoga (“trećeg”) izdanja što ga je priredio kanonik Moyses.

¹⁰ Detaljno o primjerku *Oživljene Hrvatske* iz Marsiglijeve ostavštine u: Blažević: 1999.

U priloženoj genealogiji obitelji Makar naročitu je pozornost Vitezović posvetio opisivanju brojnih vrlina i zasluga svoga suvremenika, baruna Ivana Andrije Makara. Pobrojajući vojničke dužnosti što ih trenutno obnaša, Vitezović čitatelju napominje kako o slavnim Ivanovim djelima, kojima je i zaslužio spomenute časti, više može pročitati u predgovoru trećega izdanja njegova hrvatskog djela *Odiljenje sigetsko*, ne navodeći pritom ni kada je, ni gdje, ni je li uopće ono objavljeno.¹¹ Zrinka Blažević uvjeren je, međutim, da je do trenutka pisanja “bolonjskog dodatka” treće izdanje *Odiljenja* već bilo tiskano ili makar pripremljeno za tisak te da je najvjerojatnije riječ o izdanju posvećenome upravo Ivanu Makaru. Prisjetivši se nedovršenih triju dijelova *Odiljenja* što ih je Vitezović u predgovorima obaju prethodnih izdanja obećao doskora objelodaniti, Blažević, štoviše, pretpostavlja kako bi upravo to treće izdanje možda moglo sadržavati prvu cjelovitu (sedmodijelnu) inačicu “spjeva”, pa stoga i ne dvoji da će Vitezovićeve riječi iz “bolonjskog dodatka” zasigurno zagolicati maštu povjesničara naše književnosti.¹² Sve do nedavno, međutim, činilo se kako je u kroatističkim krugovima zanimanje za ovaj, podrobnijeg istraživanja vrijedan, detalj gotovo u potpunosti izostalo.

Nadahnut rečenim otkrićem i intrigantnim pretpostavkama Zrinke Blažević, potpisnik ovih redaka u lipnju 2016. dospio je ipak ući u trag izdanju *Odiljenja sigetskog* koje Vitezović spominje u “bolonjskom dodatku” *Oživljene Hrvatske*. Možda i jedini do danas sačuvan njegov primjerak pohranjen je – pod signaturom RMK III 574 b – u fondu Knjižnice Sveučilišta Eötvösa Loránda u Budimpešti,¹³ a da je zaista riječ o trećem Vitezovićevo izdanju, potvrđuje već uvid u prvih nekoliko (nepaginiranih) stranica teksta. S obzirom na to da je na iznenađujuće siromašnoj naslovnici otisnut tek naslov djela, podatke o njegovu autoru, ali i vremenu i mjestu objavljivanja čitatelj je prisiljen potražiti u nastavku, i to u oduljoj proznoj posveti – kako je Blažević ispravno i pretpostavila – pukovniku Ivanu Andriji Makaru. Kako je datirana ona na 1. lipnja 1695. u Zagrebu, to, konkretno, znači da je treće izdanje *Odiljenja sigetskog* svjetlo dana moglo ugledati jedino u zagrebačkoj Zemaljskoj tiskari, a njome je – odlukom Sabora od 11. studenoga

¹¹ Ovako, u prijevodu Zrinke Blažević, glasi to mjesto iz “bolonjskog dodatka”: “Onaj tko želi saznati njegove (Ivana Makara, op. V. B.) dosadašnje preslavne zasluge za Boga, kralja i domovinu, neka pročitaj predgovor trećega izdanja našega ilirskog djelca ODDILYENJE SIGETSKO” (Blažević 1999: 221).

¹² Usp. Blažević 1999: 187.

¹³ Ovim putem od srca zahvaljujem Službi za međuknjižničnu posudbu Knjižnice Filozofskoga fakulteta u Zagrebu na izuzetnoj pomoći pri nabavi digitaliziranog primjerka trećega Vitezovićevo izdanja *Odiljenja sigetskog*, kojim sam se služio pri pisanju ovoga rada. Osoblju Knjižnice Sveučilišta Eötvösa Loránda u Budimpešti zahvaljujem, pak, na iznimno kvalitetno i brzo izvedenom poslu njegove digitalizacije.

1694. – tada upravljao sam Pavao Ritter Vitezović. Naslovnica i posveta izdvajaju se ujedno i kao jedine stvarne novine tog izdanja budući da sam tekst *Odiljenja Vitezović* (ponovno) nije “dopunio” ni jednim dodatnim stihom, a kamoli davno obećanim trima “dilovima”. Pa iako je time opovrgnuta najvažnija pretpostavka koju je svojedobno o njemu izrekla Zrinka Blažević, treće Vitezovićevo izdanje *Odiljenja* svakako zaslužuje da mu se posveti puna istraživačka pozornost, tim više što o nedovršenosti u njemu nema ni riječi.

KRNJE ILI CJELOVITO IZDANJE?

Poput prethodnih dvaju Vitezovićevih izdanja *Odiljenja sigetskog*, i ovo dosad nepoznato sadrži osam nepaginiranih stranica paratekstualnih¹⁴ dijelova te 88 (numeriranih) stranica teksta samoga “spjeva”. Ima li se na umu da je za “drugo” izdanje Vitezović tiskao upravo arak s izmijenjenim paratekstualnim sastavnicama (naslovnica, posvetna pjesma, predgovor), a 88 stranica zrinijade “posudio” iz prvoga izdanja, čitatelj bi, poučen iskustvom, isprva lako mogao pomisliti da je isti postupak autor primijenio i pripremajući zagrebačko izdanje *Odiljenja*. Premda se “spjev” uistinu proteže na identičnom broju stranica, a količina stihovnih redaka na svakoj od njih odgovara onoj iz ranijih izdanja, pažljivija će analiza u zagrebačkom izdanju ipak otkriti niz posve novih tekstualnih (tipografskih) posebnosti. U *Odiljenju* iz 1695. došlo je tako do očiglednih preinaka u tiskarskom slogu, pa su neke dionice teksta otisnute sasvim drugačijim tipom slova,¹⁵ a umjesto znaka “z” za glas “ž”, Vitezović – vjerojatno zbog nedostatka toga slova u Zemaljskoj tiskari – sada (ponovno) koristi dvoslov “sh”.¹⁶ Uz to, (n)

¹⁴ Francuski teoretičar književnosti Gérard Genette u svojoj glasovitoj knjizi *Seuils* (Paris, 1987.) pojam parateksta rabi kao oznaku za sve one elemente koji okružuju (književni) tekst te tako proširuju njegova značenja i ujedno olakšavaju njegovu recepciju (naslov, podnaslovi, naslovnica, posveta, predgovor, sadržaj, bilješke itd.).

¹⁵ Posebno je to uočljivo u četvrtome “dilu” *Odiljenja*, u kojemu je u ranijim izdanjima većina nadgrobnica poginulim turskim ratnicima (njih sveukupno 13) bila tiskana kurzivom. U zagrebačkom izdanju, međutim, Vitezović je kurzivom odlučio otisnuti tek dvije nadgrobnice, i to četvrtu sultanu Sulejmanu (*Četrta istoga*) te drugu Sigetu (*Druga istoga grada, u kojoj rat govori*), obje pisane heksametrom. Takvim postupkom istodobno on postiže jače izdvajanje (jedinih) dviju nadgrobnica ispjevanih stihom antičkoga podrijetla i posvećenih možda i ključnim “sudionicima” sigetske bitke (neustrašivome muslimanskom osvajaču, odnosno važnoj, teško osvojenoj kršćanskoj utvrdi), ali i dodatno naglašava snagu smrti, koja je na sigetskome groblju izbrisala sve razlike između kršćana i muslimana, zbog čega se ni njihovi epitafi (više) ne razlikuju čak ni tipografski.

¹⁶ Vitezović je, naime, već u predgovoru prvoga izdanja *Odiljenja sigetskog* predstavio grafijsko rješenje shodno kojem bi se glas “ž” trebao bilježiti upravo monogramom “z” umjesto dotad uvriježenim digramom “sh”. O koncepciji Vitezovićeve grafijske reforme opširnije u: Moguš 2009: 99-103.

ovo je izdanje obogaćeno i složenijim, vizualno atraktivnijim florealnim ornamentima koji ukrašavaju zaglavlja svih četiriju i prazan prostor ispod završnih stihova posljednjih dvaju dijelova, a posve su izmijenjene i vinjete koje na nekim mjestima prate oznaku broja stranice. Dodaju li se ovim grafičkim “osvježenjima” i Vitezovićeve intervencije u sam sadržaj – od otklanjanja tiskarskih pogrešaka iz prvoga izdanja do ispravljanja nekolicine nezgrapnih stihova¹⁷ i lošijih interpunkcijskih rješenja – nema više razloga sumnjati u to da je doista riječ o izdanju *Odiljenja sigetskog* iznova tiskanom u cijelosti, odnosno da su naklade prethodnih izdanja, što Ritter u posveti i naglašava, prije 1695. bile u potpunosti rasprodane. Za razliku od fiktivnoga bečkog izdanja, u kojem tipografske ni sadržajne značajke teksta *Odiljenja* nisu mogle potkrijepiti Vitezovićevu iluziju o golemu čitateljskom interesu za ranije izdanje, one tek pronadenoga primjerka iz 1695. čine to, pokazalo se, i više nego uvjerljivo.

S obzirom na činjenicu da Vitezovićevo zrinijada obećano proširenje nije dočekala ni u zagrebačkome izdanju, najkrupnije razlike u odnosu na izdanja iz Linza i Beča kriju se u njegovim paratekstualnim dijelovima. Treće Vitezovićevo izdanje *Odiljenja sigetskog* od prijašnjih se dvaju izdvaja već izuzetno skromnom naslovnicom, na kojoj se, osim naslova djela otisnutog verzalom (“ODDILYENJE SIGETSKO”), mjesta nije našlo ni za autorovo ime, a kamoli podatke o tiskaru, mjestu i godini izdanja, podnaslov i omanji ornament, što su redom bili elementi “obavezni” na naslovnim listovima iz 1684. i 1685. Težnja reduciranju podataka i ukrasa na naslovnici prisutna je, međutim, i drugdje u Vitezovićevo opusu, što dokazuju, primjerice, i identično koncipirane naslovne stranice triju njegovih latinskih ostvarenja – pohvalnice *Novus Skender-beg* iz 1682., zbirke anagrama *Laurus auxiliatoribus Ungariae* (1687.) te tužaljke *Austria pullata* iz 1711.¹⁸ Osim činjenicom da mnoge sedamnaestostoljetne tiskare naprosto “nisu označivale ni mjesto ni godinu izdanja” (Dobronić 1994: 119) i/ili pretpostavkom da je (i) pojednostavljuvanjem naslovnoga lista siromašni Vitezović možda želio dodatno smanjiti cijenu tiskarskih usluga, “punjenje” naslovnice isključivo naslovom

¹⁷ Primjerice, u dijaloškoj pjesmi *Gospodična Sofija i oral* iz 2. dijela Vitezović preinačuje prvi dio 882. stiha (umjesto “lipe jesu snage za dragim umriti” sada stoji “prilike su blage za dragim umriti”), dok u 91. stihu četvrtoga dijela, u nadgrobnici *Mikule kneza od Zrinja, bana*, zbog bolje rime mijenja tek posljednju riječ (stih “i trud za pokoje vikovične primil” tako sada glasi “i trud za pokoje vikovične včini”).

¹⁸ Tek neznatno su bogatije, primjerice, naslovnice dviju kasnijih Ritterovih zbirki anagrama (*Anagrammaton liber tertius* iz 1696. te *Fata et vota* iz 1699.) i prvoga izdanja već spomenute heraldičke zbirke *Stemmatographia* (1701.), na kojima je, uz naslov, otisnuto još i ime autora, no očekivani elementi poput godine i mjesta izdanja ni na njima se ne navode. Usp. pretiske naslovnica Vitezovićeve djela pohranjenih u Zbirci rukopisa i starih knjiga zagrebačke Nacionalne i sveučilišne knjižnice u: Kosić 2013: 273-361.

knjige ponajbolje bi se moglo objasniti činjenicom da je u navedena tri slučaja riječ o djelima sadržajno oslonjenima na onodobna društveno-politička zbivanja i namijenjenima autoru bliskim pripadnicima društvene elite kojih se ona najizravnije i tiču. Vitezović je, drugim riječima, osobno poznao novopečenoga pukovnika Petra Ricciardija kojega, u pohvalničkom zanosu, uspoređuje sa Skenderbegom (*Novus Skender-beg*), poznao je – ili je tek želio upoznati – i mnoge europske vladare te domaće i strane vojskovođe i duhovne uglednike koji su se istaknuli u borbama protiv Turaka i tako zaslužili da ih proslavi u anagramima zbirke *Laurus auxiliatoribus Ungariae*, a jamačno je poznao i veći dio publike svoje tužaljke napisane u povodu prerane smrti kralja Josipa I. Budući da je, dakle, točno znao u čijim će se rukama njegova djela naći (sam ih je, na kraju krajeva, dijelio moćnicima od kojih se nadao financijskoj pomoći ili makar zaštititi¹⁹), Vitezović svoj “identitet” ni u jednom od njih nije držao nužnim otkriti prije posvete, a jednako mu se tako svrsishodnim (ni isplativim) nije činilo ni inzistirati na vizualnoj primamljivosti samih naslovnica.²⁰ Bit će da je i razlog grafički i tekstualno siromašne naslovne stranice trećega izdanja *Odiljenja* u velikoj mjeri na tragu ovakva objašnjenja.

Izostavljene podatke o autoru (“PAV. VITEZOVICH, Zlati Vitez”) te mjestu i godini publiciranja (“u Zagrebu, (...) Letta Gofp. 1695.”) i u zagrebačkom će izdanju *Odiljenja* Vitezović donijeti tek u susjednom paratekstu, odnosno proznoj posveti koja se proteže na narednih sedam nenumeriranih stranica. Kao što je to bio slučaj i s izdanjima iz Linza i Beča, i ovo će biti posvećeno sasvim novoj osobi, a ta je “čast” ovoga puta pripala jednom od najistaknutijih sudionika rata za oslobođenje od osmanske vlasti – hrvatskom pukovniku Ivanu Andriji Makaru (1640. – 1700.).²¹ Nakon kratkoga uvodnog podsjećanja na prijašnja izdanja *Odiljenja*, Vitezović će se u nastavku posvete stoga u potpunosti usredotočiti na

¹⁹ Usp. o tome u: Klaić 1914.

²⁰ Odnosi se ovo zapažanje zapravo na većinu njegovih latinskih tekstova, recipijente kojih je, u pravilu, prilično dobro poznao. Što se, pak, djela na hrvatskom jeziku tiče, njih je (najvjerojatnije s izuzetkom novopronađenog izdanja *Odiljenja*) Vitezović većinom pisao i tiskao za mnogo širi krug čitatelja, pa su i njihove naslovnice (naročito one prvih dvaju izdanja *Odiljenja sigetskog*, *Kronike* te osobito njegovih pučkih kalendara) vizualno daleko atraktivnije ne bi li lakše “zapele za oko” potencijalnim kupcima. Izuzetak je tek grafički ponešto skromnija naslovnica zbirke stihovanih poslovice *Priričnik aliti razliko mudrosti cvitje* (1703.), na kojoj se navode tek naslov i autorovo ime s pripadajućim mu titulama, a od ukrasa otisnute su na njoj tek tri vinjete (cvjetića). Razlog takvoj jednostavnosti vjerojatno se krije u manjim, gotovo molitveničkim dimenzijama ovoga izdanja (12×6,3 cm), koje odaju da je *Priričnik* zamišljen kao priručna, džepna knjižica koja bi čitateljima trebala biti od koristi u različitim životnim (svakodnevnim) prilikama.

²¹ O Ivanu Andriji Makaru i njegovim zaslugama u oslobađanju dijelova Slavonije i Ugarske od Turaka detaljnije u: Mažuran 1998: 243-275, Bogdanović 2011: 29-30 i Franković 2011: 41-42.

nabrajanje Makarovih brojnih ratničkih podviga, posebno pritom glorificirajući njegovo sudjelovanje u konačnom protjerivanju Turaka iz Sigeta.²² Naglasivši kako su i njegova junaštva, poput onih Nikole Šubića Zrinskog, Skenderbega i “ostalih glasovitih nigdašnjih vitezov” (Vitezović 1695), dostojna da postanu predmetom književnih obrada, Vitezović napominje kako mu se učinilo najprikladnijim djelo o herojskoj obrani Sigeta posvetiti upravo njemu, pa ga na koncu i moli da *Odiljenje* stoga uzme pod svoju zaštitu. Treće izdanje Vitezović je tako namijenio suvremeniku za kojega je držao da svojom odvažnošću može stati uz bok slavnome sigetskom zapovjedniku, a činjenica da je mjesto Nikoline junačke pogibije upravo on prije nekoliko godina oslobodio od turskih osvajača toj je posveti dala zacijelo ponajbolji motiv.²³ Doduše, prilično je vjerojatno da je Ivan Andrija Makar k tomu još i financijski potpomogao tiskanje novoga izdanja *Odiljenja*, pa je posveta u kojoj se veličaju njegove vrline i ratnički uspjesi ujedno bila i “neizbježan” izraz zahvalnosti.

Hvalospjevima Makarovojoj vojnoj vještini prethodi, međutim, kraća uvodna dionica posvete, u kojoj se Vitezović, između ostalog, dotiče i razloga ponovnoga objavljivanja *Odiljenja*. Naglasivši već u prvoj rečenici kako je riječ o trećem izdanju, Ritter u nastavku čitatelje podsjeća na prethodna dva, njihove naklade (nekoliko stotina primjeraka svako) te dvojicu odličnika kojima su ona bila posvećena, a zatim ističe kako je zagrebačko izdanje svjetlo dana moralo ugledati zbog rasprodanosti (“pomanjkanja”) oba prijašnja. Štoviše, već u spomenutoj uvodnoj rečenici Vitezović priznaje da se na ovaj izdavački pothvat odvažio ponajprije kako bi udovoljio “volji i željenju prijateljev (...), navlastito viteških i razumnih ljudi” (Vitezović 1695), čime ujedno otkriva da je – i punih deset godina nakon “drugoga” izdanja – živ interes za njegov “spjev” još uvijek postojao, ali i da je zahvaljujući tom interesu mogao stvoriti i više nego jasnu predodžbu o ciljanoj publici. Pavao Ritter Vitezović, drugim riječima, u uvodu je svoje posvete zapravo eksplicitno potvrdio sumnju izazvanu već kranje pojednostavljenom naslovnicom, i to otvoreno dajući do znanja kako se radi o izdanju tiskanom za prilično uzak krug (učenijih) čitatelja (“prijateljev”), koji jamačno vrlo dobro poznaju autora i njegov opus i stoga ih nije potrebno “mamiti” atraktivnim naslovnim listom napućenim brojnim tekstualnim i (s)likovnim detaljima. Zagrebačko je

²² Siget je oslobođen u listopadu 1686. (usp. Mažuran 1998: 254-255).

²³ Da je Vitezović uistinu bio zadivljen Makarovom hrabrošću i vojničkom vještinom svjedoči i podatak kako se, osim u posveti trećega izdanja *Odiljenja* te genealogiji obitelji Makar iz Marsiglijeva primjerka *Oživljene Hrvatske*, njegovih junaštava dotaknuo još i u povijesnom djelu *Kronika aliti spomen vsega svieta vikov* iz 1696. (u zapisima za godine 1686. i 1688.), a vrijedi spomenuti i da je svoj pučki kalendar *Zoroast hervacki, aliti mesečnik i dnevnik gospodski i gospodarski* za 1698. posvetio Ivanovoj supruzi Mariji Sidoniji barunici Schaffman (usp. Blažević 1999: 187 i Kosić 2013: 309).

izdanje, po svemu sudeći, iz istoga razloga bilo tiskano u ne odveć obilnoj nakladi, očito u cijelosti namijenjenoj raspacavanju među “viteškim i razumnim ljudima”, što bi i mogao biti razlog zbog kojega se od nje očuvao tek jedan (do danas otkriveni) primjerak. A to što je riječ upravo o primjerku pohranjenom u fondu budimpeštanske Sveučilišne knjižnice moglo bi se, pak, povezati s činjenicom da je njegov adresat – Ivan Andrija Makar – posjedovao i veliko imanje u Pečuhu, na kojem je počesto boravio,²⁴ zbog čega ne bi bilo neopravdano pretpostaviti da se radi o primjerku iz njegove nekadašnje privatne pečuške biblioteke, koji je – najvjerojatnije zahvaljujući donaciji ili otkupu – na koncu dospio u Budimpeštu.²⁵ Dakako, ovu bi pretpostavku bilo u stanju potvrditi (ili opovrgnuti) isključivo opsežnije filološko istraživanje, pa valja tek nadati se da će u što bliskijoj budućnosti do njega zaista i doći.

Suprotno praksi iz prvih dvaju izdanja, posvetom Ivanu Makaru ujedno se i zatvara paratekstualna dionica zagrebačkoga izdanja *Odiljenja sigetskog*. Paratekstualni dijelovi izdanja iz 1684. i 1685., iako protegnuti na posve identičnom broju (nenumiriranih) stranica, pored naslovnoga su lista i posvetne pjesme na latinskom jeziku sadržavali još i hrvatski prozni predgovor te u nj uklopljenu kraću lirsku pjesmu, a u (fiktivnom) drugom izdanju mjesta se našlo čak i za kazalo te latinski anagram posvećen Matiji Ignaciju Radanoviću. Izostanak predgovora, u kojemu se Vitezović u prethodnim izdanjima izravno obraćao “čtavcu”, odnosno “štavcu”,²⁶ u trećem je izdanju *Odiljenja* na prvi pogled moguće opravdati duljinom same posvete, prvi put napisane na hrvatskom jeziku i u prozi, ali i činjenicom da se upravo u njoj, kao što je primijećeno, navode i razlozi ponovnog objavljivanja “spjeva” i otkriva njegova svrha (čuvanje “spomena” na junačka djela iz domaće povijesti), što se dosad činilo isključivo u predgovorima. Prozna posveta, međutim, svojom duljinom i sadržajem nipošto ne pokušava nadomje-

²⁴ Usp. Franković 2011: 41-42.

²⁵ Naime, na izdanju iz 1695. nema nikakvih oznaka prijašnjih vlasnika (tj. *ex librisa*), pa nije poznato kome je ovaj primjerak pripadao i kako je uopće dospio u knjižnicu u Budimpešti. Iz toga razloga, premda je slabije vjerojatna, ne treba sasvim odbaciti ni pretpostavku da je zapravo riječ o jedinom (“testnom”) Makarovu primjerku što ga je Vitezović otisnuo polovicom 1695. ne bi li isprobao tiskarski stroj u tek nedavno mu dodijeljenoj Zemaljskoj tiskari, a ne bi, također, bilo neobično ni to da je zagrebačko izdanje tiskao u samo nekoliko primjeraka – za Makara i uzak krug njegovih prijatelja – i to o vlastitom trošku. S obzirom na to da pokrovitelja za novo izdanje (zaciijelo) nije našao, a od Sabora je za rad u tiskari primao godišnju naknadu od tek 200 ugarskih forinti, Vitezović je bio prisiljen štedjeti na papiru i ostalom tiskarskom priboru, pa novo izdanje *Odiljenja* stoga nipošto nije mogao tiskati u “nikuliko stotin” (Vitezović 1695) primjeraka, kao što je to – povjerujemo li mu na riječ – učinio s onima iz Linza i Beča.

²⁶ U prvom izdanju spomenuti je tekst naslovljen “K čtavcu”, a u drugome “Prijaznivi štavče”.

stiti ispušteni predgovor budući da u zagrebačkom izdanju za njime naprosto i nije postojala potreba, što i jest temeljni razlog njegova izostanka.

Hotimično Vitezovićevo neuvrštavanje predgovora čitatelju zapravo je sasvim u skladu s onime što je o publici trećega izdanja *Odiljenja sigetskog* moguće zaključiti već na temelju uvida u naslovnicu i posvetu pukovniku Makaru. Svjestan kako će se novo izdanje naći u rukama nekolicine njemu znanih “viteških i razumnih ljudi”, Vitezović više naprosto nije držao svrhovitim “opterećivati” ga paratekstualnim elementima neizbježnima za prethodna dva, slobodnoj prodaji namijenjena izdanja. Osim vizualno primamljivije naslovnice i kraće pjesničke posvete koja se latinštinom ciljano izdvajala iz “pučkoknjiževnoga” parateksta, Ritter zagrebačko izdanje stoga (opravdano) “lišava” i predgovora, u kojem se u prijašnjim izdanjima izravno obraćao (većinom nepoznatomu) širem čitateljstvu ne bi li ga uputio u razloge nastanka “spjeva” i njegovu namjenu, upozorio na pogubnu raširenost tuđica u hrvatskom jeziku²⁷ ili mu, pak, obećao doskora objelodaniti preostala tri “dila” *Odiljenja*. Da je izdanje iz 1695. očigledno računalo na znatno probraniju publiku potvrdit će ne samo njegova usporedba s izdanjima iz Linza i Beča već i s drugim Vitezovićevim hrvatskim djelima – naročito *Kronikom* (1696.) i *Priričnikom* (1703.) – čiju upućenost na vrlo širok krug recipijenata svjedoče, između ostalog, i njihovi prozni predgovori.²⁸ Izuzme li se tek poneko ostvarenje namijenjeno tržišnom raspačavanju (poput, primjerice, kronike u stihovima *Plorantis Croatiae saecula duo* iz 1703.²⁹), u većini će Vitezovićevid latinskih djela, s druge strane, predgovori širem čitateljstvu u potpunosti izostati, što i ne čudi ima li se na umu da ih je Ritter, u pravilu, osobno poklanjao (a katkad i prodavao) utjecajnim prijateljima i poznanicima diljem Habsburške Monarhije.

Odbacivši predgovor čitateljima kao posve suvišan paratekstualni dodatak, Vitezović je treće izdanje *Odiljenja sigetskog* istodobno “osiromašio” i za još jedan detalj neizbježan u prijašnjim izdanjima. Iako je u posveti Ivanu Andriji Makaru progovorio o istim značajkama svojega djela o kojima je pisao i u predgovorima prethodnih izdanja, ni na jednome mjestu, ipak, nije se ovdje dotaknuo njegove navodne nedovršenosti, a kamoli ranijih obećanja da će u dogledno vrijeme objelodaniti i preostale njegove dijelove. Povjerujemo li Vitezoviću da je svojedobno

²⁷ Tog se problema Vitezović dotaknuo u predgovoru prvoga izdanja *Odiljenja sigetskog* (usp. Vitezović 1684).

²⁸ Jasno je to i već iz vrlo indikativnih naslova predgovora *Kronike* (“Predgovor k onem, koteri budu čtali ove knjige”) i *Priričnika* (“Onim, koji budu ponašali ovo cvitje”).

²⁹ Predgovor toga djela – naslovljen “Lectori benevolo salutem” – posebno je značajan zato što u njemu Vitezović raspravlja o pitanjima hrvatskoga pravopisa i predlaže nove pravopisne znakove, čime ujedno i daje do znanja da se obraća ponešto širem krugu domaćih čitatelja, odnosno svima onima koji su makar donekle vični latinskom jeziku.

doista namjeravao proširiti svoj “spjev”, iz posvete trećeg izdanja postat će, pak, posve očito kako je od te ideje u međuvremenu sasvim odustao, pa je ovdje više i ne spominje. Na takav je “obrat” Vitezovića mogla navesti isključivo povoljna recepcija ranijih dvaju izdanja, odnosno činjenica da je *Odiljenje* među čitateljima izvrsno bilo prihvaćeno i “krnje”, čemu je rasprodano bečko izdanje najuvjerljiviji dokaz. Ponesen tim dobrim odjekom, Vitezović je zasigurno i sam uvidio kako je njegova zrinijada strukturom točno onakva kakva bi i trebala biti, zahvaljujući čemu uspješno pobuđuje dojam zaokruženosti i usprkos prostorno-vremenskoj skokovitosti, mnogobrojnosti govornika, stilskoj i žanrovskoj hibridnosti, ali i “nedovršenosti”. Na kraju krajeva, već i sama činjenica da se u *Odiljenju* opjevavaju gotovo sve moguće varijante poslijeratnih rastanaka te da njegov posljednji, četvrti dio donosi oveci ciklus nadgrobnica odaju da je Vitezović od prvoga trenutka težio napisati tekst u koji se dodatni dijelovi mogu i ne moraju uvrstiti, a da pritom njegova zaokruženost i smisao cjeline ni u jednome trenutku ne budu dovedeni u pitanje.³⁰ Nema sumnje da su i sedamnaestostoljetni čitatelji lako proknuli u tu Vitezovićevo zamisao, prigrlivši *Odiljenje sigetsko* kao da mu nenapisane dionice ni najmanje ne nedostaju. Imajući to na umu, Ritter se u (sadržajno nepromijenjenomu) zagrebačkom izdanju kloni stvaranja iluzije o nedovršenosti svojega “spjeva”, nudeći ga probranim “čtavicima” odjednom cjelovitog, i to u svojoj već uobičajenoj “nepotpunosti”.³¹

³⁰ Na spomenutu su sadržajnu zaokruženost upozorila i neka od novijih čitanja Vitezovićeve zrinijade. Davor Dukić tako, primjerice, uočava kako se “pjevanja” u *Odiljenju* funkcionalno razlikuju i nadopunjuju, što pokazuje da se ni četverodijelno “raspoređivanje” sadržaja (prvi i drugi “dil” podsjećaju na ključne momente same opsade, treći je posvećen temama prolaznosti, ljubavi i ljepote, a u četvrtom se pjeva o neprolaznoj božanskoj slavi kao nagradi za junačku pogibiju u obrani domovine) nipošto ne može držati slučajnim (usp. Dukić 2002: 68), dok Pavao Pavličić, ustvrdivši kako bi *Odiljenje* zapravo trebalo klasificirati kao zbirku lirskih pjesama koje tematiziraju pad Sigeta, ističe kako njegova cjelovitost proizlazi iz činjenice da sve pjesme “imaju podjednak ton, uglavnom isti stih i da su okupljene oko istih temeljnih motiva” (Pavličić 2007: 277).

³¹ Bit će da je od iluzije o nedovršenosti Vitezović, između ostaloga, vjerojatno odustao i “zahvaljujući” tomu što u prethodna dva izdanja nije njome postigao željeni učinak. Objavljivanjem navodno “krnjih” tekstova ili nacрта nerijetko je on tako (većinom bezuspješno) pokušavao privući adresate svojih posveta i/ili druge potencijalne pokrovitelje da financijski potpomognu objavljivanje budućih cjelovitih izdanja, ali i (svih) drugih njegovih djela. Ponajbolji primjer za to svakako nudi posveta *Oživljene Hrvatske* caru Leopoldu i prijestolonasljedniku Josipu, u kojoj Vitezović – u tipično baroknom duhu – naglašava kako je njegov spis tek “priprava” (“preteča”) za mnogo opsežniju raspravu o hrvatskoj (“ilirskoj”) povijesti, dok u spomenuti “bolonjski” primjerak umeće još i dodatak s rodoslovljima triju plemićkih obitelji ne bi li grofa Marsiglija privolio da mu bude mecena ili makar da na bečkome dvoru preporuči njegovu buduću knjigu s genealogijama i tako pomogne njezino objavljivanje (usp. Blažević 2002: 93-95). S obzirom na to da ni Adam Zrinski, ni Matija Ignacije Radanović svojedobno očigledno nisu bili voljni financirati tiskanje možebitnoga “cjelovitog” izdanja *Odiljenja sigetskog*, a još manje drugih njegovih tekstova, Vitezović je u zagrebačkom izdanju (jednim dijelom) i iz toga razloga odustao od održavanja iluzije o zaostalim trima dijelovima.

OD PUČKOKNJIŽEVNOGA DO ELITNOKNJIŽEVNOG DJELA?

Povećano zanimanje “viteških i razumnih ljudi” za *Odiljenje sigetsko*, zahvaljujući kojem ono i jest 1695. iznova ugledalo svjetlo dana, po svemu je sudeći ponajmanje bilo potaknuto čistim (unutar)književnim razlozima. U posljednjem desetljeću 17. stoljeća, naime, društveno-politički ugled Pavla Rittera Vitezovića u Kraljevstvu Hrvatske u vrtoglavom je usponu. Tih godina paralelno on obnaša nekoliko istaknutih političkih dužnosti (podžupan Like i Krbave, izaslanik hrvatskih staleža, upravitelj Zemaljske tiskare) i polagano širi mrežu utjecajnih prijateljstava i poznanstava, kako među plemstvom zaduženim za obavljanje saborskih funkcija i krajiškim zapovjednicima, tako i među magnatima, zagrebačkim biskupima te drugim crkvenim velikodostojnicima. Uz to, Vitezović (u određenoj mjeri) sudjeluje i u rješavanju krucijalnih političkih pitanja Kraljevstva, o čemu ponajbolje svjedoče njegovi povijesni spisi iz toga razdoblja, redom posvećeni razradi nacionalno-političkog programa utemeljenog na ideji tzv. “cjelovite Hrvatske” (protegnute od Baltičkoga do Crnog mora i Jadrana), za kojeg vjeruje da će se nametnuti kao ideološka podloga buduće politike hrvatskih staleža spram Habsburške Monarhije.³² Početak toga naglog uzleta Vitezovićeve karijere uvelike se zapravo poklapa s njegovim dolaskom u Zagreb 1690., u kojemu će, s duljim ili kraćim prekidima, od tada najčešće i boraviti.³³

Iako će Hrvatski sabor, napokon prepoznavši njezin golem političko-propagandni potencijal,³⁴ tek četiri godine kasnije Vitezoviću (službeno) dodijeliti na upravljanje dotad zaboravljenu zagrebačku tiskaru; prvu je knjigu on u njoj, kako se čini, otisnuo već nedugo nakon samog dolaska u Zagreb. Otkrivši u biskupskom dvoru na Kaptolu gotovo posve nekorišten tiskarski stroj, Vitezović, želeći provjeriti njegovu ispravnost, 1690. “ilegalno” tiska kajkavsku propovijed *Sermo Funebris, to jest žalosno govorenje nad pokopom presvitloga, zmožnoga i previšnjega gospodina Iembriha kneza Erdeodia zagrebačkoga kanonika Pavla Češkovića*,³⁵ a zatim sve do početka 1695. neće u njoj otisnuti više ni jedan naslov. Da su,

³² Detaljnije o tome u: Blažević 2002 i 2016. Doduše, najsvježija će povijesna istraživanja donekle osporiti zapažanja Zrinke Blažević o Vitezovićevu ugledu i utjecaju podsjećajući kako – neospornome intelektualnom kapitalu usprkos – Vitezović nije mogao pripadati onodobnoj političkoj (kraljevinskoj) eliti jer mu je nedostajalo ekonomsko (posjed), a onda i staleško zaleđe (tj. pripadnost određene staležu). Usp. Jukić 2016: 83-95.

³³ O Vitezovićevu boravku u Zagrebu detaljnije u: Klaić 1914: 71-126; Dobronić 1995: 171-178; Janković 2016: 97-120.

³⁴ Usp. Blažević 2002: 177-179.

³⁵ Taj podatak donosi već Mirko Marković (usp. Marković 1987: 78-80), a zatim, u najrecentnijim pregledima Vitezovićeve biografije, i Alojz Jembrih (usp. Jembrih 2015: 528-546 i 2016: 42-52).

ipak, u razdoblju između 1690. i 1693. u Zagrebu iz tiska izašle još četiri knjige pokušala je svojedobno dokazati Lelja Dobronić, ustvrdivši pritom kako ih nije mogao tiskati nitko drugi osim samoga Vitezovića. Pored navedene Češkovićeve propovijedi, precizira Dobronić, riječ je o još dva pučka kalendara naslovljena *Misečnik hervacki* (za 1691. i 1692. godinu), zatim molitveniku *Plamen pobožnosti proti svetom Ferencu Ksaveriušu Šimuna Jude Zidića* iz 1693. te izvornome Vitezovićevo latinskom djelu napisanome u čast kninskoga biskupa Blaža Jaklina *Epaeneticon honori III. et rev. D. D. Blasii Jaklin*.³⁶ Datacija na sačuvanim primjercima spomenutoga Zidićeva molitvenika, međutim, otkriva kako je svjetlo dana on ugledao zapravo 1695.,³⁷ što će reći tek nakon što je Zemaljska tiskara započela sa službenim radom, no ne treba sasvim odbaciti ni mogućnost da je Dobronić u svojim rukama imala neko njegovo ranije, možebitno prvo izdanje.

Domogavši se koncem 1694. dugo željene funkcije upravitelja zagrebačke tiskare, Vitezović već u prvoj polovici sljedeće godine kreće s intenzivnom izdavačko-tiskarskom djelatnošću. Premda (ni) “tijekom 1695. godine nema sigurnih podataka što je sve tiskano u Vitezovićevoj tiskari” (Marković 1987: 81), dosadašnja su istraživanja potvrdila kako je u prvoj godini upravljanja Ritter otisnuo najmanje četiri naslova. Izuzev Zidićeva *Plamena pobožnosti*, objavit će on tada još i nadgrobni govor *Sermo Funebris aliti mrtvačko govorenje nad pokopom plemenito rođenoga i viteškoga gospodina Gabora Černkocia Mihajla Šimunića*, zatim vlastiti pučki kalendar *Kalendarium aliti misečnik hervatski za leto 1695.* (pod pseudonimom Ljubmir Zelenlugović)³⁸ te relativno nedavno pronađen latinski direktorij (knjižicu s uputama za slavljenje Svete mise) *Directorium seu Ordo horas canonicas recitandi et celebrandi missam*, posvećen zagrebačkom biskupu Stjepanu Selišćeviću.³⁹ Otkrićem trećega, zagrebačkog izdanja *Odiljenja sigetskog* popis knjiga tiskanih te godine u Zemaljskoj tiskari ne proširuje se, stoga, tek još jednim (Vitezovićevim) naslovom, već istodobno i jednim od rijetkih u Zagrebu otisnutih književnih djela uopće. Naime, do lipnja 1706., kada će njezin rad prekinuti katastrofalni požar, u zagrebačkoj su tiskari objelodanjivane većinom vjerske knjige, političko-povijesni spisi i pučki kalendari, a tek zgodimice iz tiska bi izašlo i poneko književno djelo (zbirke anagrama ili epilija, stihovana kronika, knjiga poslovice i dr.), i to pretežno na latinskom jeziku. Ako je okvirna brojka

³⁶ Usp. Dobronić 1995: 173.

³⁷ Ta se godina objavljivanja *Plamena pobožnosti* navodi i u mnogim drugim studijama, primjerice onima Mirka Markovića (usp. Marković 1987: 81-82) i Aleksandra Stipčevića (usp. Stipčević 1995: 189).

³⁸ Usp. Marković 1987: 81-82.

³⁹ O spomenutoj knjižici detaljnije u: Puškadija Ribkin 2000: 61-66.

koju u svojoj studiji navodi Aleksandar Stipčević (još uvijek) točna,⁴⁰ treće izdanje *Odiljenja* bilo bi zapravo jedna od četrdesetak do danas poznatih tiskovina iz Vitezovićeve tiskare, pri čemu treba imati na umu kako gotovo polovicu svih tekstova otisnutih u Zagrebu potpisuje upravo sam Vitezović.

Višegodišnji Ritterov boravak u kajkavskom Zagrebu zamjetan je trag ostavio i “ispod korica” trećega izdanja *Odiljenja sigetskog*. Da je do 1695. (zagrebačka) kajkavština Vitezoviću već itekako bila “ušla u uho” razvidno je iz posvete pukovniku Makaru, koja, premda pisana pretežno čakavskim narječjem protkanim kajkavskim i štokavskim elementima, uključuje znatno veći broj kajkavizama⁴¹ no što je to bio slučaj u proznim predgovorima prijašnjih izdanja. Bez obzira na osjetljivu zastupljenost kajkavskih riječi i izraza, posveta trećega izdanja jezikom ne odskače mnogo od samoga teksta *Odiljenja*, također napisanoga kombinacijom jezičnih osobina svih triju hrvatskih narječja, no s čvrstom podlogom u čakavskoj ikavštini. U oba slučaja – podjednako i u posveti i u zrinijadi – Vitezović zapravo piše svojom inačicom jedinstvenoga (tronarječnog) hrvatskog jezika, čiju su uporabu od polovice 17. stoljeća zagovarali pisci tzv. ozaljskoga, odnosno “zrinsko-frankopanskoga književno-jezičnog kruga”⁴² (Petar i Katarina Zrinski, Fran Krsto Frankopan, Ivan Belostenec te Juraj Rattkay).⁴³ Nadovezujući se na jezičnu praksu rečenoga kruga, Vitezović *Odiljenjem*, između ostalog, pokušava ne samo suzbiti uporabu bespotrebnih tuđica, već i pospješiti širenje (tj. prihvaćanje) novoga, naddijalektalnog hrvatskog jezika, lako razumljivog u svim dijelovima Hrvatske. Čini se da je, drugačijoj ciljanoj publici usprkos, toj svrsi moglo (a donekle vjerojatno i trebalo) služiti i zagrebačko izdanje *Odiljenja*.

Očekivanja “viteških i razumnih ljudi” od trećega izdanja Vitezovićeve “spjeva”, međutim, bila su zacijelo ponešto drugačija. Naime, (određeni) pripadnici domaće političke i društvene elite – onedavno i njegovi prijatelji ili makar poznanici – Vitezovića su potaknuli na tiskanje zagrebačkoga izdanja očito želeći se i sami uvjeriti kakvo je to (među širim čitateljstvom objavljeno) hrvatsko djelo napisao sve ugledniji i utjecajniji senjski intelektualac lišen ikakvoga ekonomskog i staleškog zaleđa. Povjerivši mu upravljanje Zemaljskom tiskarom, velikaši

⁴⁰ Usp. Stipčević 1995: 187-190.

⁴¹ Primjerice: “dojti”, “hiže”, “rinul”, “dopeljal”, “pripetjenja”, “vekovečnim”, “žuhkimi suzami”, “klasan” itd.

⁴² Navedeni naziv kao alternativu ranije korištenoj (ne odveć preciznoj) sintagmi “ozaljski književni krug” predložio je Alojz Jembrih (usp. Jembrih 2015: 597, bilješka 208), a u nekim recentnijim studijama on je već i prihvaćen (usp. primjerice Pajur 2014).

⁴³ Detaljnije o jeziku pisaca zrinsko-frankopanskoga književno-jezičnog kruga u: Pajur 2014: 55-68. O njihovu, ali i o jeziku *Odiljenja* i drugih Vitezovićevih hrvatskih djela također i u: Moguš 2009: 91-103.

su, konkretno, od samoga početka od Vitezovića zahtijevali da sastavlja i objavljuje i tekstove na narodnom jeziku sadržajem prilagođene “običnoj” publici, ali ideološki usklađene s novom, prohabsburškom politikom hrvatskih staleža.⁴⁴ Svojedobna popularnost *Odiljenja sigetskog* Vitezovićevim se uglednim prijateljima jamačno učinila i više nego dobrim razlogom za njegovo ponovno tiskanje u znatno ograničenoj nakladi, u cijelosti namijenjenoj raspacavanju među elitom, koja je vjerojatno trebala procijeniti može li i ovo hrvatsko ostvarenje doprinijeti popularizaciji novoga političkog programa među širom javnošću. Premda su se utjecajni Ritterovi prijatelji pritom doista mogli uvjeriti u “političku korektnost” *Odiljenja*, koje je, iako posvećeno čuvanju “spomena” na važan događaj iz hrvatske povijesti, ideološki daleko primjerenije od svoga intertekstualnog oslonca – *Adrianskoga mora Sirene* Petra Zrinskog,⁴⁵ bit će da su njegov (i) pučkknjiževni karakter u najvećoj mjeri oni ipak previdjeli. Ne obazirući se na uzroke povoljne recepcije prethodnih izdanja i brojne unutartekstualne signale, “viteški i razumni ljudi” očigledno su pretpostavili da *Odiljenje* među širom publikom neće (ponovno) biti dobro prihvaćeno, pa (i) iz toga razloga Vitezoviću preporučuju da se posveti drugim pučkknjiževnim sastavcima, što on i čini, nastavivši tiskati kalendare te drugo pučko štivo (*Kroniku, Priručnik*, knjigu gatalica *Lado horvatski iliti Sibila*). Čitatelji iz viših društvenih slojeva, međutim, *Odiljenju sigetskom* i nisu mogli pristupiti drugačije nego iz svoje, odnosno perspektive elitne publike, prepoznavši u njemu niz obilježja baštinjenih iz tradicije “visoke” književnosti, ali i izostanak onih lako uočljivih pučkknjiževnih elemenata, koje je – znajući u čijim će se rukama zagrebačko izdanje naći – Vitezović ovom prilikom hotimice ispustio.

U pokušaju da još jednom dopre do što brojnije, a time i raznolikije publike, treće Vitezovićevo izdanje *Odiljenja sigetskog* spriječile su, po svemu sudeći, upravo njegove posebnosti. Zamišljeno kao djelo koje se paralelno obraća i jedva opismenjenim pripadnicima nižih društvenih slojeva, ali i znatno učenijim i “književno iskusnijim” pojedincima,⁴⁶ *Odiljenje* ciljano sadržava niz značajki prilagođenih ukusima i potrebama različitih tipova čitatelja. Ne bi li privukao (i zadržao) njihovu pozornost, Vitezović u svojoj zrinijadi poseže za mnogobrojnim sadržajnim i formalnim rješenjima za koja vjeruje da će pobuditi interes

⁴⁴ Usp. Blažević 2002: 176-180. Podrobnije o političkoj situaciji u Kraljevstvu Hrvatske u drugoj polovini 17. i početkom 18. stoljeća u: Isto: 39-82.

⁴⁵ Naime, zbornik Petra Zrinskoga, dokazala su nedavna istraživanja, bio je zapravo osmišljen kao hrvatska inačica političko-mobilizacijskoga programa protuhabsburške urote ugarskih i hrvatskih magnata (usp. Blažević i Coha 2008: 91-103). O intertekstualnim poveznicama *Odiljenja* i *Adrianskoga mora Sirene* naročito u: Pavličić 2007: 273-279.

⁴⁶ O vjerojatnoj publici *Odiljenja* opširnije u: Pavličić 2007: 279-284.

recipijenata neovisno o stupnju njihova obrazovanja, pa osim već spomenutog presijecanja obilježja brojnih pisanoknjiževnih, usmenoknjiževnih i rubno književnih žanrova, našlo se u *Odiljenju* tako mjesta i za, primjerice, personificirane nežive govornike, motiv jeke, polimetrične dionice, heksametar, pa i homonimske rime. Ipak, dok se prvim dvama, slobodnoj prodaji namijenjenim izdanjima Ritter očigledno želio približiti ponajprije čitateljima iz nižih slojeva (opismenjenom puku, građanima, vojnicima i časnicima) te (najvjerojatnije) čitateljicama iz viših društvenih slojeva, publiku trećeg izdanja činili su isključivo njegovi znanci i prijatelji iz redova aristokracije, na što upućuju i bitno izmijenjeni paratekstualni dijelovi knjige.

Za razliku od izdanja iz 1684. i 1685., u kojima je paratekstom Vitezović jasno davao do znanja da mu je cilj privući što šarolikiju publiku ne bi li joj ponudio “visoku” književnost prezentiranu na zanimljiv način, u izdanju iz 1695. bitno skromniji paratekst priziva točno određen krug recipijenata, i to onih koji su, zahvaljujući bogatom čitateljskom iskustvu, u stanju prepoznati književne kvalitete i iščitati implicitna značenja djela, pa ih “visokoj” književnosti ponajmanje privlači njezina eventualna sadržajna i/ili formalna “primamljivost”. Premda su i prva dva izdanja, dakako, ozbiljno računala i na potonje čitatelje, a sadržaj “spjeva” u trećem izdanju identičan je onome iz prethodnih dvaju, znatno sužavanje ciljane publike i, slijedom toga, iz temelja drugačije razumijevanje njegovih tekstualnih osobitosti u zagrebačkom su izdanju na koncu tako isprovocirali i promjenu književnoga statusa *Odiljenja sigetskog*. “Imuni” na učinke njegovih (napola) pučkoknjiževnih rješenja i pogrešno shvativši razloge njegove svojedobne široke prihvaćenosti, “viteški i razumni ljudi” izdanje iz 1695. recipirali su na sebi svojstven način, uvjereni da je porijeklo formalnih, sadržajnih i stilskih posebnosti *Odiljenja* isključivo u tradiciji “visoke” (elitne) književnosti te da ono stoga zacijelo neće pobuditi interes čitatelja sa skromnom (književnom) naobrazbom, a onda ni uspješno ispuniti važne propagandne ciljeve. Zahvaljujući, dakle, tekstualnim čimbenicima prilagođenima čitateljima različitih profila te paratekstu skrojenom “po mjeri” samo najobrazovanije publike, zagrebačko izdanje *Odiljenja sigetskog* izazvalo je i reakciju recipijenata posve različitu onoj prvih dvaju izdanja, prešavši tako iz sfere (pretežno) pučke u sferu “visoke” književnosti,⁴⁷ odnosno nastavivši – u očima (dijela) sedamaestostoljetne publike – egzistirati kao isključivo elitnoknjiževno ostvarenje.

Kako bilo, treće Vitezovićevo izdanje *Odiljenja sigetskog* i više je nego uvjerljiva potvrda nakana svestranoga Senjanina da se svojim hrvatskim “spjevom”

⁴⁷ Na pučkoknjiževni status (prvih dvaju izdanja) *Odiljenja sigetskog* upozorili su već brojni proučavatelji. Usp. Bratulić 1994: 5-17, Pavličić 2007: 270-284 i Budišćak 2013: 357-359.

posvećenim herojskoj pogibiji branitelja Sigeta približi što je moguće većem broju čitatelja. Njegovo nedavno otkriće bez imalo pretjerivanja stoga predstavlja izniman dobitak za povijest hrvatske književnosti i našu književnu znanost uopće, pa valja vjerovati kako će i interes domaćih stručnjaka svakako biti primjeren njegovoj važnosti. Sada, kada se njegovo postojanje ne svodi više na tek puku pretpostavku, nova bi istraživanja, imajući ga u vidu, napokon trebala preciznije odgovoriti i na pitanja o poziciji i značenju *Odiljenja sigetskog* u kontekstu sedamnaestostoljetne hrvatske književnosti i kulture, što bi ujedno i iz posve novoga kuta moglo osvijetliti još uvijek preslabo proučen stvaralački opus Pavla Rittera Vitezovića u cijelosti.

Prilog

PRESVITLOMU i VITEŠKOMU
GOSPODINU, GOSPODINU

IVANU ANDRAŠU
MAKARU,

Slobodnomu gdinu od Makarske,
ces. i kraljeve svitlosti hrvatskomu
oberstaru,⁴⁸ i donjih slovinskoga na-
roda krajin i vojnice zapovi-
dniku, zc.

PAV. VITEZOVIĆ, *zlati vitez, P. i D. P.*⁴⁹

Treći sloga⁵⁰ ova moja, zvrh' rasutja sigetskoga učinjena, dojt na svitlo jest morala, da tako volji i željenju prijateljov mojih, navlastito viteških i razumnih ljudi, ugodim, da prem o prvom svaki put po nikuliko stotin kalupom pritisnuti učinih. Prvi dakle put na svitlo danu potpisah i poklonih slavne one hiže gospodinu, i zaisto perom i mečem vitezu Adamu Knezu od Zrinja, dugovikoga toga

⁴⁸ Pukovniku (njem.).

⁴⁹ Najvjerojatnije kratica za "poklon i drago pozdravljenje". Tu (uvriježenu) frazu, naime, Vitezović donosi u jednoj od rijetkih svojih posveta na hrvatskom jeziku – onoj kalendara *Misečnik hervacki* za 1705., posvećenoga zagrebačkom biskupu Martinu Brajkoviću (usp. Kosić 2013: 343) – a nju je, u ovoj deset godina starijoj hrvatskoj posveti, očigledno i "sažeo" u navedenu kraticu.

⁵⁰ Književno djelo, sastavak.

imena i kolina pravomu ali najposlednjemu odvetku: koji viteške priđih⁵¹ svojih drume slideći na službi kralja svojega za Boga i domovinu u ljutom s neprijateljimi vere kršćanske boju pod Slankamenom harcujući se žitak svoj dade i dušu, hrabrenom krvjom opranu, k Bogu posla, novi mučenik.⁵² Drugi put prečasnomu gospodinu Matiju Ognjenu Radanaju, opatu onda i kapitanu salavarskomu, sada pak stolne crikve pečujске biskupu, popu zaisto i vitezu, kojega človištvu, pobožnosti i hrabrenosti da bi se srića priložila, u mnogo većoj časti svit bi ga vidil i slavil. Sada pak ob tretom, po prvih svih pomanjkanju, ove pravične imenitoga vojništva i slavnoga viteštva spomenke, da se ne dotrgnu,⁵³ na svitlo iznova dane, čestitomu imenu tvojem, presvitli gospodine, potpisati vidilo mi se je najspodobnije. Ti, jerbo ovih naših vrimen staro hrvatskih vitezov suprot glavnomu vere i domovine svoje neprijatelju sminstvo⁵⁴ izkazuješ, rezične srić⁵⁵ i žitka trude podnimlješ, strahovite boje i harce veselo priijmlješ i po britkom oružju, po ranah, po krvi, zaarjavljenu⁵⁶ skoro onu vitešku glasa hrvatskoga diku svitlaš i ponavljaš, da se starim onim vitezom u mladih tvojih litih činom i glasom, ne već po srići neg i vridnosti, prispodabljaš i jednačiš. Spoznali su po večkrat i u naših kotarih, i u svojih zemljah Turci junaštvo tvoje, ali nijednuč tako srićno sebi, kako bi ih majke i snahe njihove žuhkimi suzami ne oplakale.⁵⁷ Spominjaše se dobro Pečuj (da prem sada kršćanski) kako nigda, za turskoga zapovidništva vrime, dvakrat na njega udrivši, ne prez velikoga silnih onih građanov kvara, neg i svega varoša⁵⁸ požganjem, pet stotin duš kršćanskih, iz jarma poganskoga oprostivši, sobom dopeljal jesi. Ni do pozabljenja Virovitici harac on tvoj s nigdašnjim nje glavarom Mehmet kapitanagom, kojega na megdanu⁵⁹ junačkomu desnica tvoja viteška s glavom od tela i s dušom rastavi. Veliko i sada znamenje kaže mesto ono, gdi od Bobovca Turke pobi, jer izmed ostalih vridnih i poglavutih Turak kapitanage Paloševića, Kajtaša, Hasana i Ibrahima trih vrlih Čehaj, Arabađi⁶⁰ Ibrahim spahije rukom i razumom viteza, Piriye Balogovića, se gospodskom onoga naroda krvjom polita, i današnji dan zelenom pravo travicom oditi se ne more. Gleda i sada ispod sebe Turak svojih razbojšće⁶¹ Derventa, iz kojega joj Sarača⁶² Mustafu živoga ugrabi. Ne taji Turbetčka gora,⁶³ veliko u njoj sigetskih Turak pobitje, iz

⁵¹ *Pridyih* (predaka).

⁵² *Mucsenic*.

⁵³ *Nedotërgnu* (izgube, zaborave, nestanu).

⁵⁴ Hrabrost, neustrašivost.

⁵⁵ *frićh*.

⁵⁶ *Zaarjavlyenu* (zaboravljenu, prezrenu).

⁵⁷ *Neoplakale*.

⁵⁸ *Vorosa*.

⁵⁹ *Medanu*.

⁶⁰ *Arabagyi*.

kojega Suliman-agu, Ahmeta i Husaina Odabaše⁶⁴ med robjem vezane otpelja. Bile se i današnji dan tatarske blizu istoga Sigeta kosti; kojim, podseđenom gradu pomoć nosećim, tako put spaći,⁶⁵ da ih pet stotin na jednu rpu mrtvih složi. Živ je svidok Velika, kako viteški Požežane Turke pod njom pobi, da iz onoga poboja jedanajst ag, bega cerničkoga, i više sedamdeset drugih u sužanjstvo dogna, druge sve pod britke sablje obrativši, da je malo ki izmed njih s trudnim bigom žitak od smrti oslobodil, i tako silnom rukom grad otevši,⁶⁶ građane one neverne sve do jednoga ili posičene⁶⁷ u pakal rinul, ili vezane u kršćanstvo za sužnje dopeljal. Vidil je i Pakrac ter ne jednuč tvoje viteštvo, a najspomenutije onda, kada si na priču njega junake branitelje i građane njegove tako dočekal, da si krvjom njihovom isto njihovo polje polijal obilno i napojil, ter dva age s dizdarom za svidoke toga pripetjenja vezane k nam dovel. Nije zaciljena jošće Banjoj Luki velikoj rana, koju joj zadal jesi, gda pred malimi letimi izmamivši poglavitiju i bolje vitešku nje mladost na busiju,⁶⁸ tako si ju prijel, da vekšinom od nje mesto, koje braniti bila došla, mrtvom pokrili jesi, od koje čina tvojega strahote Osmanaga i Hasanaga Čehaje i Pali Odabaša š njimi dobrovoljnim sužanjstvom žitak svoj od tvojih ruku otkupiše. Spoznal je i Novi na Uni riki grad desnice tvoje moć, gda varoš ispod njega porobi, u plamen obrati i vridnije Turke pofatavši za robje odvede. Tako ravno Stratinska,⁶⁹ koju turskoj vlasti silnom rukom ote. Ter da ostavim druge turske gradove i sela, majdane i medane, od kojih vazdar si jaki povratil se odolitelj, ono kriposti tvojoj i slavi osobujnoj priračunati se more, da si ne samo Timarski i Banjolučki sandžak podharačil, neg svu Malu Vlahiju, Turke prvo prognavši, na vernost poglavnika tvojega podagnal. Mnoge si jur zaisto prilike dal i piscem i pisnikom da, kakove od Zrinjskoga, kakove Skadarbega, i ostalih glasovitih nigdašnjih vitezov spomene čtiješ, takove drugi nakon tebe od tebe čtili budu. Otkuda kruto spodoban zrok ima, viteškomu tvojem gospostvu, MAKARE gospodine, viteški ov spomenak potpisati, ter k tomu spodobnije, što si ti isti slavnoga onoga rajnih⁷⁰ Sigeta braniteljov grobja velik osloboditelj bil, da zemlja ona blaženom krvjom njihovom pomočena, i sveta tela za vere kršćanske i domovine

⁶¹ *Razboische.*

⁶² *Szaracsza.*

⁶³ Vitezović zapravo misli na brdo Turbék ponad Szigetvára.

⁶⁴ *Odabase.*

⁶⁵ *Zpaci.*

⁶⁶ *Ottensi.*

⁶⁷ *Poffichne.*

⁶⁸ Zasedu (tur.).

⁶⁹ Mjesto u blizini Banje Luke.

⁷⁰ Rajskih.

obrambu poražana,⁷¹ poganske noge već ne tlače neg u svete vere naručaju i drage domovine krilu mirovno sad počivaju. Primi dakle presvitli viteže knjižicu ovu, da prem malu, ali velikoga spomenka, dragom voljom i od nazlobnih nerazbor- nih jezikov brani, kako se po njoj svetih onih grada sigetskoga braniteljov vridan vojništva glas i viteštva spomen, kojega oni i s turskom obilno, i svojom do kaplje krvjom na zemlji materi, prosto i prez reda i onoj teškoj silnoga boja nepriliki za znamenovaše, nigdar ne dotrgne, a tvoj s tim veće po dalekih širokoga svita narodih razide se i sve većim napridkom dično slove i slavi se do vika. Ovo ti ja s priporukom knjižice ove šaljem⁷² i molim, hrabri gospodine, a BOG te, zemlje i neba stvoritelj dugo nam na zemlji zdravoga drži i s većimi od neprija- teljov predobitki, plini, i odorami vazdar srićnoga vodi, po dušnomu pak tada od svita ovoga razvezu u nebeskoga svojega cesarstva raskoš⁷³ milostivo primi i blaženstvom med svetimi svojimi odiči vekovečnim. Primi i knjige i prošnje ove prijaznivo ter kako si me nigda ljubiti bil počel, napriduj. S Bogom.

U Zagrebu, I. dan klasna⁷⁴ miseca,
leta Gosp. 1695.

LITERATURA

PRIMARNA

Ritter Vitezović, Pavao. 1684. *Oddilyenje sigetsko*. Linz.

Ritter Vitezović, Pavao. 1685. *Oddilyenja sigetskoga perva csetiri dila*. Beč.

Ritter Vitezović, Pavao. 1695. *Oddilyenje sigetsko*. Zagreb.

SEKUNDARNA

Blažević, Zrinka. 1999. "Primjerak Vitezovićeva djela *Oživljena Hrvatska* iz ostavštine grofa L. F. M arsiglija". U: *Senjski zbornik* 26: 179-228.

Blažević, Zrinka. 2002. *Vitezovićeva Hrvatska između stvarnosti i utopije: ideološka koncepcija u djelima postkarlovačkog ciklusa Pavla Rittera Vitezovića (1652. – 1713.)*. Zagreb: Barbat.

Blažević, Zrinka i Suzana Cocha. 2008. "Zrinski i Frankopani – strategije i modeli heroizacije u književnom diskursu". U: *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 40: 91-117.

Blažević, Zrinka. 2016. "*Genius grandibus aptus*: historiografska produkcija Pavla Rittera Vitezovića". U: *Pavao Ritter Vitezović i njegovo doba (1652 – 1713)*. Prir. Alojz

⁷¹ *Porashana* (pogubljena, poklana).

⁷² *shelim*.

⁷³ *Raskoš*.

⁷⁴ Lipnja.

Jembrih i Ivana Jukić. Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu: 149-163.

Bogdanović, Tomislav. 2011. "Prilozi poznavanju obitelji i posjeda Nikole Makara". U: *Cris* 13, 1: 27-40.

Bratulić, Josip. 1994. "Pavao Ritter Vitezović, književnik". U: Pavao Ritter Vitezović: *Izbor iz djela*. Prir. Josip Bratulić. Zagreb: Erasmus naklada: 5-17.

Bratulić, Josip. 1997. "Oživjela Hrvatska u obzoru života i djela Pavla Rittera Vitezovića". U: Pavao Ritter Vitezović: *Oživjela Hrvatska*. Prev. Zlatko Pleše. Zagreb: Golden marketing i Narodne novine: 9-40.

Budišćak, Vanja. 2013. "Poganska sila: slika Turaka u Vitezovićevo *Odiljenju sigetskom*". U: *Senjski zbornik* 40: 343-362.

Djela Pavla Vitezovića (1652 – 1952). 1952. Prir. Valentin Putanec, Vladimir Koščak, Stella Ubel i Miroslava Despot. Zagreb: JAZU.

Dobronić, Lelja. 1994. "Vitezovićevo tiskarsko djelatnost u Zagrebu". U: *Senjski zbornik* 21: 117-126.

Dobronić, Lelja. 1995. "Pavao Ritter Vitezović u Zagrebu". U: *Senjski zbornik* 22: 171-178.

Dukić, Davor. 2002. *Poetike hrvatske epike 18. stoljeća*. Split: Književni krug.

Franković, Đuro. 2011. "Makari – donatori Ilirske (Hrvatske) škole u Pečuhu". U: *Cris* 13, 1: 41-44.

Hausner, Gábor. 2012. "Posljednji junak obitelji Zrinski: grof Adam Zrinski (1662 – 1691)". Prev. Kristina Katalinić. U: *Susreti dviju kultura. Obitelj Zrinski u hrvatskoj i mađarskoj povijesti*. Prir. Sándor Bene, Zoran Ladić i Gábor Hausner. Zagreb: Matica hrvatska: 447-461.

Janković, Valentina. 2016. "Živjeti kao plamić: Pavao Ritter Vitezović u Zagrebu na prijelazu 17. u 18. st.". U: *Pavao Ritter Vitezović i njegovo doba (1652 – 1713)*. Prir. Alojz Jembrih i Ivana Jukić. Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu: 97-120.

Jembrih, Alojz. 2008. "Stjepan Moyses i ponovljeno izdanje *Oddiljenja sigetskoga* (Linz, 1684. – Zagreb, 1836.) Pavla Vitezovića senjskoga zlatoga viteza". U: *Gazophylacium* 13, 1-2: 41-58.

Jembrih, Alojz. 2015. "Pavao Ritter Vitezović i njegova *Kronika* (1696.)". U: Pavao Ritter Vitezović: *Kronika aliti spomen vsega svieta vikov*. Prir. Alojz Jembrih. Zagreb: ArTresor naklada: 489-612.

Jembrih, Alojz. 2016. "O Pavlu Ritteru Vitezoviću – iznova". U: *Pavao Ritter Vitezović i njegovo doba (1652 – 1713)*. Prir. Alojz Jembrih i Ivana Jukić. Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu: 13-81.

Jukić, Ivana. 2016. "Vitezovićevo *zaleđe* i Klaićevi putokazi". U: *Pavao Ritter Vitezović i njegovo doba (1652 – 1713)*. Prir. Alojz Jembrih i Ivana Jukić. Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu: 83-95.

Klaić, Vjekoslav. 1914. *Život i djela Pavla Rittera Vitezovića (1652. – 1713.)*. Zagreb: Matica hrvatska.

Kombol, Mihovil. 1961. *Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda*. 2. izdanje. Zagreb: Matica hrvatska.

Kosić, Ivan. 2013. *Pavao Ritter Vitezović u Zbirci rukopisa i starih knjiga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu*. Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica.

Marković, Mirko. 1987. "Prilog poznavanju djela objavljenih u zagrebačkoj tiskari Pavla Rittera Vitezovića". U: *Starine JAZU* 60: 71-99.

Matić, Tomo. 1968. "Vitezovićevo *Odiljenje sigetsko* i *Sejncica*". U: *Građa za povijest književnosti hrvatske JAZU* 29: 103-108.

Mažuran, Ive. 1998. *Hrvati i Osmansko Carstvo*. Zagreb: Golden marketing.

Moguš, Milan. 2009. *Povijest hrvatskoga književnoga jezika*. 3. izdanje. Zagreb: Nakladni zavod Globus.

Pajur, Franjo. 2014. "Ozaljski jezično-književni krug ili zrinsko-frankopanski književni krug". U: *Kaj* 47, 3-4: 55-68.

Pavličić, Pavao. 2007. *Epika granice*. Zagreb: Matica hrvatska.

Puškadija Ribkin, Tatjana. 2000. "Prilog bibliografiji djela Pavla Rittera Vitezovića". U: *Kaj* 33, 3-4: 61-66.

Stipčević, Aleksandar. 1995. "O strukturi tiskopisa iz Vitezovićeve tiskare u Zagrebu". U: *Senjski zbornik* 22: 187-190.

Vodnik, Branko. 1913. *Povijest hrvatske književnosti*. Knjiga I: "Od humanizma do potkraj XVIII. stoljeća". Zagreb: Matica hrvatska.

THE THIRD EDITION OF VITEZOVIĆ'S ODILJENJE SIGETSKO (1695)

By Vanja Budišćak, Zagreb

Summary

It has been assumed that Odiljenje sigetsko by Pavao Ritter Vitezović had been printed only twice during his lifetime: in 1684 in Linz, and then a year later in Vienna. However, a completely unknown copy of Vitezović's Odiljenje sigetsko was found in the middle of the year 2016 in the Eötvös Loránd University library in Budapest, printed by the author himself at Zemaljska tiskara in the Kajkavian-speaking Zagreb. Commencing with comparisons to the first two editions, the paper presents not only the third edition's many textual particularities, but explores also its position in a wider context, most of all in respect to the targeted readers. While doing so, the inscription dedicating this edition of Odiljenje sigetsko to Vitezović's friend, the notable colonel Ivan Andrija Makar, comes to mind as one of the most reliable signals pointing to reception targeting. The inscription is attached hereto in contemporary Latin-script.

Key words: Pavao Ritter Vitezović; Odiljenje sigetsko, third edition; Zemaljska tiskara; Zagreb